

KAPITTEL 1

Interessekonflikter i forskning: Om forskningens saksorienterte forpliktelse

Rune Nydal

Førsteamanuensis, Institutt for filosofi og religionsvitenskap, NTNU

Berge Solberg

Professor, Institutt for samfunnsmedisin og sykepleie, NTNU

Bjørn Myskja

Professor, Institutt for filosofi og religionsvitenskap, NTNU

Abstract: Researchers are increasingly challenged to adjust to interests defined outside their own disciplinary boundaries. This follows from more or less explicit expectations to seek interdisciplinary collaboration and partnership within the private and public sectors. How can researchers identify and handle conflicts of interest in this situation? To answer this question, we first defend the validity of the traditional ideal of disinterested research. This ideal still provides a key guideline for identifying conflicts of interest in research: the freedom of research. This freedom should not, however, be misunderstood as disciplinary confinement or as freedom to ignore societal interests. We suggest that the crucial issue is the freedom and duty to be oriented towards the subject matter itself.

Keywords: disinterested research, interdisciplinarity, CUDOS, Mode 2, internalism

Interesseløs forskning: Hva kan det bety i dagens forskningsvirkelighet?

Forskning skal og bør være interesseløs¹. Interesseløshet er en av de fire sentrale normene for god forskningspraksis, ifølge Robert Merton. Selv i dag vil alle forskningsinstitusjoner på papiret bekjenne seg til et verdigrunnlag hvor dette står sentralt. Men virkeligheten synes å ha blitt en annen. Nye ph.d.-studenter i medisin og teknologi møtes ofte med innføringskurs i patentering. Industrisamarbeid hører med når man søker Forskningsrådet om midler. Nært samarbeid med oppdragsgivere utgjør hverdagen for en stadig større andel av forskere. Til og med klassiske kritiske fagområder som samfunnsfag og humaniora dras inn i flerfaglige samarbeid hvor de blir beskyldt for å fungere som smøremiddel for biomedisinske særinteresser. Interesseløshet er ikke lenger det mest iøynefallende trekket ved forskningens vesen. Snarere tvert imot. I en slik ny virkelighet må man avklare hva som egentlig ligger i begrepene «interessekonflikt» og «interesseløshet». Er det fremdeles mulig å mene at interesseløshet er og bør være en sentral norm i forskningen, eller har idealet utspilt sin rolle? I denne artikkelen forsvarer vi interesseløshetsidealet. Vi argumenterer for at interesseløshet ikke bør forstås som en fagorientert, men snarere som en saksorientert forpliktelse. Det er forskningens frihet til å innrette seg etter saken vi må verne om, og ikke primært forskningens frihet fra forventninger om samfunnsnytte. Gjennom eksempler viser vi hvordan dette er mulig.

Interessekonflikter og idealet om den interesseløse forskning

Interessekonflikter kan oppstå i alle profesjoner. Det foreligger en konfliktsituasjon dersom profesjonsutøvelsen kan bli kompromittert, eksempelvis uttrykt i Dennis Thompsons mye refererte definisjon: «A conflict of

1 «Interesseløs» er en oversettelse av det engelske «disinterested», som inngår i Mertons sett av vitenskapelige normer (se nedenfor). Vi har valgt dette ordet fremfor alternativene «nøytral» og «upartisk» (Kaiser, 2015) fordi det er en direkte oversettelse av Mertons begrep, og fordi alternativene har flere betydninger og må derfor avgrenses om de skal benyttes her. Videre er vårt primære tema interessekonflikter, og derfor er det også tjenlig å bruke en oversettelse som inneholder termen «interesse».

interest is a set of conditions in which professional judgment concerning a primary interest [...] tends to be unduly influenced by a secondary interest» (Thompson, 1993: 573). Det handler om vern av profesjonens primære formål, det profesjonen tjener til. En profesjon har en samfunnsoppgave utøverne skal være tro mot. Leger, for eksempel, som Thompson diskuterer, skal ha pasientens velferd for øye. Forskere skal være tro mot sine primære oppgaver – som å avdekke sannhet, opparbeide ny kunnskap samt identifisere, analysere og løse problemer.

Løsning av slike oppgaver er i utgangspunktet – og ideelt sett – forskerens eneste interesse som forsker, selv om vi senere skal diskutere modifikasjoner til dette utgangspunktet. Men forskere er mennesker med mange andre interesser, som vi kan kalle sekundære i denne sammenheng. Interessekonflikter handler om situasjoner der det kan oppstå konflikt mellom primære og sekundære interesser. Slike situasjoner skal unngås både fordi den profesjonelle dømmekraften kan påvirkes eller svikte, men også fordi resultatene kan bli trukket i tvil – med rette eller urette. Fordi forskningens integritet settes på spill, har identifisering og håndtering av slike konflikt-situasjoner vært en av forskningsetikkens mest sentrale oppgaver.

Forskningens integritet er avgjørende enten forskerne hevder å ha et nytt kunnskapsbidrag, legger frem et forslag til problemløsning, utarbeider en kritikk av kollegers argumentasjon eller forhandler frem en avtale med et privat eller offentlig foretak. Det forskningsetiske spørsmålet om interessekonflikter handler om å identifisere hvilke kritiske situasjoner forskere kan oppleve, og hvordan disse bør håndteres. Det handler også om å identifisere situasjoner hvor den profesjonelle dømmekraften er spesielt sårbar, og at resultater derfor også kan bli trukket i tvil, selv om dømmekraften faktisk ikke ble påvirket. Forskningen skal beskyttes mot, og enkeltforskere skal forskånes fra, å havne i slike situasjoner. Forskersamfunnet har derfor rutinemessige diskusjoner om habilitet og om hvilke sekundære roller og interesser forskere plikter å skape åpenhet om.

Cudos og etos – barn av en annen tid?

I Mertons (1942) innflytelsesrike analyse av vitenskapens etos, oppsummert i akronymet «cudos», står normen om interesseløshet (disinterestedness)

sentralt. «Cudos» er også et gresk honnørord som betegner allment kjente og anerkjente trekk ved en person eller ved en institusjon. Det handler om det som danner grunnlag for berømmelse og som fremstår som et tydelig karakteristisk trekk. Analysen er at de karakteristiske trekk Merton identifiserer (*communism, universalism, disinterestedness* og *organised scepticism*) verdsettes fordi de samlet sett uttrykker vitenskapens etos. Etos er et moralsk begrep, som i dette tilfellet ikke først og fremst refererer til enkeltforskerens, men snarere til institusjonens moralske karaktertrekk som tillitsverdige og sannferdige. Interesseløshet er da ett av fire gjenkjennelige trekk ved vitenskapene som Merton samtidig formulerer som normer forskere skal etterstrebe. Forskere skal være interesseløse, etter som betingelsene for produksjon av pålitelig kunnskap står på spill.

Utfordringen i dag er at interesseløshet fremstår som et langt mindre gjenkjennelig trekk ved forskningen enn for sytti år siden, da Merton skrev sine tekster. Dette er ikke spesielt nytt. Det er mer enn tjue år siden John Ziman (1996: 751) nettopp stilte spørsmålet i tidsskriftet *Nature* – om forskere virkelig kan forventes å være objektive i en verden der forskningen i økende grad er rettet mot produktivitet eller mot å imøtekomme samfunnets behov. Mertons norm uttrykker en forventning om at forskningen skal være upåvirket av særinteresser av politisk og økonomisk karakter, så vel som av forskernes private oppfatninger og fordommer. Den skal være objektiv, upartisk og nøytral. Men den forventningen synes å stå i direkte motsetning til kravet om samfunnsnytte. Med andre ord, trues forskningens egenart, dens mulighet til å oppfylle sine primære oppgaver, av ønsket om økt samfunnsnytte? Om så er tilfelle, vil det bety at det er noe galt med vitenskapen slik den organisatorisk har utviklet seg – slik vi gjenkjenner og vel også anerkjenner den i dag?

En annen mulighet er at Merton bommet, eller ikke helt hadde utviklet sine ideer godt nok, når han vektla interesseløshet som et så definerende karaktertrekk ved forskergjærningen. Vi tror ikke det. Som Ziman (2002) senere også foreslo, kan den økte tematiseringen av og bekymringen for vitenskapelige interessekonflikter – slik det for øvrig også kommer til uttrykk i denne antologien – forstås som et uttrykk for at interesseløshet fremdeles står sterkt som ideal. Problemet ligger ikke så mye i Mertons

begrep om interesseløshet, som er et rikere begrep enn det ofte fremstilles som. Utfordringen ligger snarere i å forstå hvordan man sikrer interesseløsheten i dagens forskningsvirkelighet.

Hva menes *egentlig* med interesseløs forskning?

La oss se nærmere på sammenhengen mellom interesseløshet og pålite- lighet. Den har stått – og bør etter vår mening fremdeles stå – sentralt for spørsmålet om hvordan vi skal forstå hva som står på spill i interessekon- flikter. Historikeren Yuval Noah Harari har beskrevet moderne vitenskap som den første kunnskapstradisjonen i verden som har *innrømmelsen av uvitenhet* som sitt fremste kjennetegn (Harari, 2016: 243–250). Mens alle andre kunnskapssystemer (inkludert religionene) har hevdet å ha svarene på livets og universets viktigste spørsmål, er vitenskapens utgangspunkt at alle svar er foreløpige, begrenset av vår uvitenhet, og at vi må forske mer for å komme videre. Vi skal ikke gå god for Hararis religionsanalyse, men ta utgangspunkt i hans beskrivelse av gjenkjennelige og etterstrebel- sesverdige trekk ved vitenskapen. I sitt forsøk på en ny gjennomgang av vitenskapshistorien skriver Harari seg inn i en poppersk tradisjon som identifiserer og verdsetter den vitenskapelige holdningen som fallibilis- tisk: Den vet at den kan ta feil. Denne holdningen henger sammen med idealet om interesseløshet. Forskernes interesser er ikke bundet til sva- rene, og forskerne er dermed ikke interessemessig bundet til å forsvare sine svar. For er det ikke slik at de vi vil peke på som forbilledlige for- skere, er de som preges av en åpenhet for at de kan ta feil og er genuint interessert i motargumenter?

Paradokset er imidlertid at så lenge forskeren ikke interessemessig er bundet til svarene vedkommende gir på de spørsmålene forskeren selv anser som avgjørende å stille, har man å gjøre med en *interesseløs interesse*. Vitenskapen er interesseløs såfremt den besinner seg på de interesser den selv er drevet av. Det er denne dobbeltheten som mulig- gjør at vi kan kalle vitenskap interesseløs, selv om vi er motivert til, og dermed i høyeste grad interessert i, å drive med den. Vi kan si at idealet om «interesseløs» forskning betyr forskning drevet av interesse for dens

primære oppgaver. En slik interesseløs interesse kan dermed også kalles en *primærinteresse*.

Sekundærinteressen er ikke problematisk i og for seg, bare dersom den svekker primærinteressen. Vi kan litt enkelt si at den gode interessen er en interesse for sannheten. Den problematiske interessen handler om alt det andre som kan drive oss og sette oss i konflikt med sannhetsforpliktelsen, for eksempel økonomiske interesser knyttet til et bestemt forskningsresultat. Vi gjenkjenner dette skillet når interessekonflikt blir diskutert i litteraturen: «A disinterested researcher is motivated by curiosity, pursuing knowledge for its own sake, and is more interested in the rewards of intellectual discovery than in personal gain» (Tobin, 2003: 1161). Betonningen av det nysgjerrighetsdrevne, eller det vi kan omtale som det akademiske driv, treffer noen viktige og gjenkjennelige sentrale trekk ved forskningen.

Ideen om at den ideelle forskermotivasjonen kan beskrives som en interesseløs interesse, har støtte i en gammel filosofisk tradisjon. Aristoteles fremhever det teoretiske studiet av den uforanderlige verden som den fremste menneskelige aktivitet, fordi den utelukkende ble gjort for sin egen skyld. Den var altså ikke drevet av noen interesse utenfor seg selv, og ble dermed den fremste aktiviteten nettopp fordi den er interesseløs. Når Kant beskriver menneskers engasjement i den grunnleggende estetiske erfaring, betegner han det som en interesseløs interesse (Kant, 1987). Han kontrasterer det med interesse i det behagelige eller i det gode, som enten er interesse i å fremme egen eller andres velferd, eller er interesse knyttet til moralske eller religiøse ideal. Det vitenskapelige idealet om forskning for forskningens skyld uttrykker altså en veletablert idé om forskning som en aktivitet som utelukkende utøves for sin egen skyld, ikke for å fremme velferd, øke status eller å virkeliggjøre en moralsk, politisk eller religiøs idealtilstand.

Kollektiv interesseløs interesse

Den interesseløse interessen blir mindre abstrakt når vi forstår den som en interesse formet og definert av et kollektiv. Den primære interessen retter forskeren mot det som har forskningsinteresse, altså det et fellesskap

av forskere vil være enige om er verdt å oppnå. Forskerens interesse er noe vedkommende deler med andre forskere, eller evner å skape en delt interesse for. Det handler om en felles interesse for saken, enten det er ideer, et objekt eller et problem. Denne interessen kan også være betinget av materielle forhold, av hva som er mulig gitt eksisterende teknologi, datakraft og forskningsinfrastrukturer, et tema vi kjenner igjen fra vitenskapsteoridiskusjoner på åtti- og nittitallet (se f.eks. Hacking, 1983; Pickering, 1992; og Knorr-Cetina, 1999). Sann forskning er bare sann forskning om den lever opp til kvalitetsstandarder som er etablert og kontinuerlig justert over tid blant forskere som stadig utvikler nye sosiale og teknologiske plattformer for sin aktivitet. Den interesseløse interessen knyttes her til en forpliktelse på forskerkollektivets interesse for saken. En saksorientert forpliktelse fordrer en pågående diskusjon om god forskningspraksis, ettersom saken selv ofte er materielt og sosialt betinget. Det er slik vi forstår Knut E. Tranøy når han beskriver vitenskapen som en normstyrt aktivitet med sannhetsforpliktelsen som normsystemets «basale, eller konstitutive, verdi» som andre metodologiske normer utledes fra (1986: 146).

En kilde til misforståelse, som Merton diskuterer, er at vi forstår kjærlighet til sannheten som et grunnleggende trekk ved – eller krav til – den individuelle forskerens karakter. Når forskningen har lyktes så godt med å holde høye forskningsetiske standarder, argumenterer Merton, skyldes det ikke at forskerne har høyere moralske standarder enn andre mennesker. Det er snarere slik at de har klart å bygge forskningsinstitusjoner som har mekanismer som sikrer at det ikke oppstår konflikt mellom en individuell og en kollektiv interesse. Institusjonen belønner adferd der vitenskapsfolk ikke handler i egeninteresse. Eller sagt på en annen måte: Gjennom institusjonelle strukturer blir det i forskerens egeninteresse å handle uegennyttig. Forskerne kan handle interesseløst, ikke først og fremst gjennom moralsk styrke, men snarere gjennom institusjonell organisering. Merton formulerte det slik:

A passion for knowledge, idle curiosity, altruistic concern with the benefit to humanity and a host of other special motives have been attributed to the scientist. The quest for distinctive motives appears to have been misdirected. It is rather a distinctive pattern of institutional control of a wide range of motives which characterizes the behavior of scientists. For once the institution enjoins

disinterested activity, it is to the interest of scientist to conform on pain of sanctions and, in so far as the norm has been internalized, on pain of psychological conflict. (Merton, 1942: 276. Vår utheving)

Det handler altså ikke så mye om den interesseløse forskeren som om det interesseløse forskerfellesskapet. Forskeren taler med legitim autoritet om et saksområde, såfremt vedkommende uttaler seg på vegne av et vi. Vi har grunn til å feste lit til forståelser av et saksområde som over tid har stått seg mot utprøving og kritikk av et kollektiv av saksorienterte forskere. Det sentrale her er at forskyvning fra individuell til kollektiv sannhetsforpliktelse retter oppmerksomheten mot prinsippet om forskningens frihet eller forskningsinstitusjonens autonomi. Det er forskerfellesskapets sannhetsforpliktelse, utmyntet i et sett av metodologiske normer, som vernes gjennom institusjonell selvorganisering. Vitenskapens etos, institusjonens moralske karaktertrekk som sannhetssøkende aktivitet, vil dermed være sårbar for økonomiske, religiøse eller statlige interesser som kan undergrave forskningens frihet. Samtidig forutsetter denne institusjonelle etos at de enkelte forskerne deler dette moralske idealet og bidrar aktivt til å opprettholde en sannhetsorientert kultur.

Det er mot denne bakgrunnen vi forstår viktigheten av normen om interesseløshet, og viktigheten av å være oppmerksom på interessekonflikter. Forskningsinstitusjoner er sårbare, og en kan ikke ta for gitt at idealer for god praksis internaliseres og opprettholdes. Som et ledd i dette vernet av forskerkulturen, argumenterer Merton, må forskere få hjelp til å rette oppmerksomheten mot forskningen selv, for slik å unngå de sårbare situasjonene som kan oppstå når en underlegges interesser utenfra eller forskningseksterne egeninteresser:

[T]he social stability of science can be ensured only if adequate defenses are set up against changes imposed from outside the scientific fraternity itself [...] This process of preserving institutional integrity and resisting new definitions of social structure which may interfere with the autonomy of science finds expression in yet another direction. [...] One sentiment which is assimilated by the scientist from the very outset of his training pertains to the purity of science. Science must not suffer itself to become the handmaiden of theology or economy or state. (Merton, 1938: 259)

I et velfungerende forskningssystem er standarder for god forskningspraksis underlagt institusjonell kontroll gjennom et normsystem internalisert av de enkelte forskerne. Men dette systemet er sårbart for interessekonflikter. Forsvarsstrategien, som forskere har utviklet sterke tradisjoner for, består i å ikke utsette enkeltforskere eller forskerinstitusjoner for situasjoner som kan medføre interessekonflikt. Denne forsvarsstrategien uttrykkes sterkt – som et forbud. Dette handler om situasjoner en rett og slett ikke skal gå inn i, og ved tvil plikter å opplyse om. Alt annet er brudd på god forskningsskikk. Når vi snakker om interessekonflikt, skal vi være forsiktig med å tenke for fort i retning av illegitime og legitime interesser. Økonomiske, politiske eller religiøse interesser er ikke i seg selv illegitime som interesser for forskningen. Poenget er at de må forstås og behandles som sekundære interesser: De skal ikke komme i førersetet på måter som gjør at primærinteressen forstyrres.

Interesseløshet og skepsisen til nytteetiske vurderinger

Fokusering på interessekonflikter er sentralt i dagens forskningspraksis, og forskere vender stadig tilbake til den mertonianske begrunnelsen. Stine Djørup og Klemens Kappel har eksempelvis nylig argumentert for at det er ikke fraværet av interesser som kjennetegner den interesseløse forskeren, men snarere fraværet av det som kan skade eller ødelegge selve forskningsprosessen:

[...] according to this interpretation the norm of disinterestedness does not prohibit the existence of interests of scientists tout court, but rather certain forms of corrupting influence on the research process. (Djørup & Kappel, 2013)

Den konstruktive fortolkningen av interesseløshetsidealet, hevder de, er å koble det til begrepet reliabilitet eller pålitelighet. Den interesseløse forskeren kjennetegnes ikke av et fravær av interesser, men snarere av at vedkommende ikke tillater andre interesser (det vi har kalt sekundærinteresser) enn «interessen» i å frembringe pålitelig og troverdig kunnskap:

The disinterested scientist is not someone who is indifferent to research interests, scientific significance, financial or social rewards, social consequences or the like. She is simply someone who does not let these interests interfere with the ability to produce reliable claims about the world. (Djørup & Kappel, 2013)

Her oppstår imidlertid en fare for en annen misforståelse. Dersom dette vernet uttrykkes som et ideal om «forskning for forskningens skyld», som det eksempelvis uttrykkes i sitatet vi hadde fra Tobin, kan veien være kort til et ideal om en forskningspolitikk blindet for nytteaspekt. Gjentatte formaninger om at forskning kun skal være nysgjerrighetsdrevet, kan ha gitt næring til en ryggmargsrefleks mot ordet nytte. Som om det skulle være en fornærmelse av forskningens etos å spørre en forsker hva forskningen er godt for. Forskere kjennetegnes av en dyp skepsis til nytteetisk vurdering av forskning, sier Merton. Dette kommer til uttrykk i historier som sirkulerte om en middagsskål blant matematikere i Cambridge: «To pure mathematics, and may it never be of any use to anybody» (1938: 260).

Det Merton synes å advare mot, er tanken om at interesseløshet uttrykker et ideal om at forskning fremstår på sitt beste når den ikke er rettet mot noe utover seg selv, det vil si forskningens eget fagfellesskap med dets selvregulerende dynamikk. Idealet om det interesseløse forskerfellesskapet kan dermed fort bli forstått som en fagorientert snarere enn en saksorientert forpliktelse. Med «fagorientering» forstår vi at forskningsinteressen avgrenses av etablerte forskningsspørsmål innenfor et fagområde, i mange tilfeller til det som betegnes som grunnforskning. Årvåkenhet for hva som kan skade forskningsprosessen – som økonomiske, sosiale eller politiske interesser – må ikke nødvendigvis implisere at pålitelig kunnskap kun kan produseres isolert fra ikke-vitenskapelige interesser.

Et fundamentalt problem med idealet om den interesseløse forskningen, uttrykt i generelle vendinger som en sannhetsforpliktelse, er nemlig at det raskt kan lede til en forståelse av at god forskning er forskning som ikke er rettet mot noe utover seg selv, sitt eget fag. Gjennom en slik fremstilling står vi i fare for å misforstå hva vi verdsetter i normen om interesseløshet. Sannhetsforpliktelsen synes nemlig å tre klarere frem desto mer de sekundære interessene forsvinner. Det betyr altså at jo mer

unyttig forskningen fremstår, desto mer sann og ekte vil vi mene at den er. Et slikt ideal er historisk gjenkjennelig. Forskeren, sa rektor Otto Lous Mohr, «elsker vitenskapen mer enn seg selv [...]. Han patenterer ikke sine oppdagelser, utnytter dem ikke til økonomisk vinning. Han krever bare en rimelig godtgjørelse som sikrer ham anledning til konsentrasjon, den indre ro som er en nødvendig betingelse for hans forskning». Dette var talen rektor ved universitetet i Oslo holdt da han ønsket nye studenter velkommen til universitetet etter frigjøringen i 1945 (Hviid Nielsen, 2006: 53).

Det kan være grunn til å reflektere over spenningen i Mohrs utsagn. Den fremstår samtidig som gjenkjennelig og fremmed. Vår virkelighet, trekvart århundre etter Merton, er svært annerledes. Formaninger Merton refererer til som gjengs den gangen, er på langt nær like vanlige nå. De er snarere stikk i strid med dagens forskningspolitikk, som vektlegger samfunnsnyttens. Rektor Mohrs tale fungerte trolig godt den gangen, men vi ville nok ha blitt overrasket om en rektor hadde sagt det samme i dag. Vi ville kanskje ha trukket litt på smilebåndet av dette gammelmodige språket og den naive idealismen. Et idealbilde av forskeren som stenger seg inne på kontoret sitt og trekker ned rullegardinene, treffer dårlig de anerkjente og karakteristiske trekkene ved dagens forskning.

Vi skal forfølge dette temaet videre ved å diskutere koblingen mellom idealet om interesseløshet og såkalt internalistisk vitenskapsteori som sto sentralt på 1980- og 1990-tallet.

Interesseløshet og internalisme

Merton blir ofte kritisert for å forsvare en *internalistisk* posisjon, en betegnelse som først og fremst er brukt i kunnskapssosiologien. Internalistiske posisjoner forutsetter at historien om vitenskapelige oppdagelser kan fortelles uten å forstå betydningen av, eller innflytelsen fra, samfunnet for øvrig. Dette er en forståelse av Merton som har festet seg. Én grunn til dette kan være at kritikken av Mertons internalisme inngår, som Steven Shapin (1992) påpeker, i standardfortellingen om historien til kunnskapssosiologien (og det bredere feltet som blir omtalt som STS-studier). Kritikken av internalistiske posisjoner var viktig, ettersom poenget

med den var å åpne opp for sosiologiske, historiske og antropologiske studier av hvordan «vitenskapens innhold» ble formet.

Det er to grunner til at kritikken av internalistiske posisjoner er sentral for diskusjonen om interessekonflikt. I forlengelsen av hva vi har diskutert, er det en fare for at en internalistisk forståelse støtter et ideal om forskning for forskningens egen skyld – og blir seg selv nok understøttet av det vi kaller en fagorientert forpliktelse. Vi skal diskutere dette videre siden, men la oss først forfølge et annet spor. Det er nemlig også fare for at vi feilaktig diskrediterer normen om interesseløshet ved å se den som et uttrykk for en internalistisk posisjon. Vi trenger ikke ta stilling til om Merton er internalist eller ikke for å verdsette hans poengtering av nødvendigheten av å beskytte institusjonens primære interesser mot å bli kompromittert av sekundære interesser. Skillet er viktig å etablere, uavhengig av om spørsmålet om internalistiske posisjoner kan forsvares eller ei.

Det er viktig å få med seg en annen (eksternalistisk) side av Mertons argument. Villigheten til å akseptere institusjonell autonomi, argumenterer han i artikkelen «Normative structure of science», er avhengig av sosial aksept. Folk flest er ikke i stand til å vurdere vitenskapelige argumenter; en må være forsker for å kunne gjøre det. Dersom samfunnet skal bruke vesentlige ressurser på forskning, må den gi resultater som gjør investeringene meningsfulle også for ikke-forskere. Forskningen er til syvende og sist avhengig av demonstrasjon av samfunnsnytte, og den er sårbar for uønsket samfunnsutvikling. Det er nemlig en fare for at forskere blir for blendet av sin egen suksess og glemmer avhengighetsforholdet institusjonen har til samfunnet for øvrig. Forskningens selvstyre vil måtte begrunnes i – og være avhengig av – tillit til at forskningsaktiviteten i det store og hele understøtter utviklingen av et godt samfunn.

With the unending flow of achievements, [...] the scientist came to regard himself as independent of society and to consider science as a self-validating enterprise which was in society but not of it. (Merton 1942: 551)

Det er nettopp en slik forståelse av forskningens uavhengighet til samfunnet som har blitt utfordret i kritikken av internalistiske posisjoner.

Denne kritikken uttrykkes blant annet av Sandra Harding, som en refleksjon over hvordan objektivitet blir knyttet til nøytralitet. Hun

kritiserer et objektivitetsbegrep som fanger oss i et valg mellom objektivitet og relativisme.

Where the old “objectivity question” asked, “objectivity or relativism: which side are you on?”, the new one refuses this choice, seeking instead to bypass widely recognised problems with the conceptual frameworks that restricts the choices to these two. (Harding, 1995: 331)

I den gamle objektivitetsdiskusjonen kobles objektivitet til nøytralitet på en bestemt måte. Jo mindre forskningen er påvirket av samfunnet, jo mer objektiv og nøytral er den. Denne gamle iscenesettelsen av objektivitetsdiskusjonen utspilte seg som en jakt på internalistiske redegjørelser for den vitenskapelige metode. Hardings anliggende – i likhet med andre samtidige, som Paul Feyerabend – er at et slikt vitenskapsteoretisk prosjekt samtidig legitimerer vitenskapens delaktighet i opprettholdelsen av eurosentrisme, mannsdominering og klasseforskjeller. Sann vitenskap kan ikke være delaktig i urett. En objektiv og nøytral vitenskap vil jo måtte være hevet over kjønns-, rase- og klassemotsetninger i kraft av å være interesseløs.

Dette objektivitetsidealet, som knytter interesseløshet til internalistiske posisjoner, gir ikke redskaper til å kritisere forskningens egne innebygde verdier samt betingelser og føringer for forskningen. Harding mener at svakhetene i det dominerende objektivitetsidealet kan avdekkes ved å ta utgangspunktet i de marginaliseres ståsted eller livsverden (1995: 342). Gjennom en anerkjennelse av sosial ulikhet vil hun demonstrere at internalistiske vitenskapsteoretiske posisjoner har et «svakt» objektivitetsideal. En bevissthet om at kunnskapsproduksjon alltid er situert, og dermed knyttet til bestemte historiske situasjoner, til politiske, materielle og kulturelle forutsetninger, og til etablerte maktforhold, vil derimot uttrykke et sterkt objektivitetsideal.

Hardings kritikk betyr imidlertid ikke at idealet om interesseløshet ikke er gyldig. Som vi nevnte innledningsvis, kan interessekonflikt oppstå i alle profesjoner ettersom det handler om vern av profesjonens primære formål – dens samfunnsoppgave. Det vi foreslår, er at idealet om interesseløshet uttrykker en saksorientert forpliktelse med et interesseløshetsideal som ikke knyttes til en internalistisk vitenskapsteori. Men

før vi forfølger dette sporet videre, skal vi tydeliggjøre aktualiteten av problemstillingen ved kort å minne leseren på vitenskapsteoridiskusjonen som var sentral rundt årtusenskiftet.

Mode 2 – nye koplinger mellom vitenskapelige, industrielle og politiske virksomheter

«Mode 2» er en betegnelse på en form for kunnskapsproduksjon som skiller seg fra den typiske vitenskapen på Mertons tid. Den er kontekstdrevet, problemorientert og flervitenskapelig (Gibbons mfl., 1994), og kjennetegner blant annet storsatsinger innenfor forskning, for eksempel det som omtales som konvergerende teknologier (Nordmann, 2004). Den har et klart anvendt perspektiv, og rettferdiggjøres ofte i kraft av samfunnsnytte. Vel så viktig er det at den uttrykker et ideal om en kunnskapsproduksjon som er kontekstdrevet. Forskningen skal ikke utføres og bli form-satt innenfor de enkelte disipliner, men snarere i en anvendt kontekst. Det er betegnende at Ziman omtaler denne kontekstdrevne forskningen som «post-akademisk». De siste tiårene har «Mode 2» blitt en standardbetegnelse i policydokumenter både internasjonalt og i Norge, selv om analysen som ga opphav til begrepet, har vært gjenstand for mye kritikk. Et karakteristisk trekk ved Mode 2-forskningen er at forskere samarbeider mer på tvers av fag og samfunnssektorer (Gibbons mfl., 1994: vii), og et slikt samarbeid har langt på vei slått inn som en allmenn forventning til hva en god forsker bør etterstrebe. Interdisiplinært samarbeid og industrisamarbeid blir begge uttrykk for det grunnleggende trekket ved denne typen forskning – *samarbeid* i den hensikt å oppnå *samfunnsnytte*. Gibbons og hans kolleger forutså at Mode 2-tenkning, som de den gang anslo preget arbeidsmåten til kun 5 % av alle forskere, ville få mer allment gjennomslag.

Vi er i starten av en overgangsfase, argumenterte Gibbons mfl. for, der det ikke er klart hvilke endringer vi bør ønske velkommen og hvilke vi bør motarbeide (1994: 1). I praksis utfordres forskere i en rekke nye situasjoner hvor slike vurderinger må gjøres, og der nettopp spørsmålet om hva som utgjør profesjonens primære og sekundære formål, blir sentralt. Spørsmål om vi bør samarbeide mer som enkeltforskere og som

institusjoner, på tvers av fag og på tvers av samfunnssektorer, berører jo nettopp vår identitet som forskere – hva vi er her for.

I Mode 2-verdenen ser det ut til at forskerhverdagen har blitt reorganisert for stadig flere forskere, og det på måter som gjør at interesseløsheten blir satt på prøve. Industrisamarbeid er et eksempel på en type samarbeid som – sett fra utsiden – kan være krevende å forene med interesseløshet. La oss se nærmere på to eksempler for å klargjøre hva interesseløshetsidealet kan bety i slike samarbeid.

Moser, Alzheimers og saksorienterte forpliktelser

Det blir fort både abstrakt og komplisert når vi sier at forskernes profesjonsutøvelse ikke skal ha noe bestemt for øye. Forskerne skal være interesseløse, samtidig som vi i denne teksten har hevdet at idealet om interesseløshet ikke er uforenlig med at forskningen er samfunns- og nytteorientert. Vi forstår dette som at forskningen skal ha frihet til å være *saksorientert*. Det er saken som skal forplikte forskerne, samt standarder for god forskningspraksis. Forskningen skal være fri til å forfølge saken – for så å si å kunne gjøre det saken krever. «Saken» er her å forstå som forskningens gjenstand eller tema.

Når May-Britt og Edvard Moser har forsket på hjernens hukommelsesstruktur, har de hevdet at deres primærinteresse har ligget i å avdekke og gjøre rede for denne strukturen. «Det er grunnforskning vi bedriver», har vært en standardsetning i nær sagt alle intervjuer med forskerne fra begynnelsen av 2000-tallet (se f.eks. Weisser, 2005). Nobelpris-vinnerne har sånn sett levd opp til den klassiske forståelsen av interesseløshet hos forskere, forstått som en slags likegyldighet til eventuell samfunnsnytte. I den senere tid har imidlertid Alzheimers sykdom kommet stadig mer i fokus hos Moser og Moser. I 2017 foreslo Edvard Moser for norske politikere at de burde bevilge penger til et Alzheimer-senter i Norge, hvor Moser-gruppen skulle inngå (Meland, 2017). Professor Christian Döller fra Tyskland var da allerede blitt hentet til Trondheim «... for å knekke alzheimergåten», som en avis uttrykte det (Opheim, 2016). Om vi antar at det i Moser-gruppen faktisk

har vært en dreining fra grunnforskning mot å løse Alzheimer-gåten, hvordan kan vi forstå utviklingen i lys av interesseløshetsidealet? Har Moser-forskningen gått fra å være interesseløs til å tenke samfunnsnytte? Representerte Moserne av 2005 vitenskapens idealer på en renere måte enn Moserne av 2017, fordi de var mer interesseløse tidligere? Eller var det stikk motsatt?

For leserne burde svarene på disse spørsmålene være enkle. Moser-forskningen av 2005 var trolig verken mer eller mindre interesseløs enn Moser-forskningen av 2017. Selv om forskningsfokuset (*saken*) har forflyttet seg fra en grunnforskningsinteresse (stedssansens opprinnelse og gridcellenes struktur) til en anvendt interesse (Alzheimers sykdom), er idealnормen for utforskning av begge områder *interesseløshet*. Moserne av 2017 er like mye avhengig av at sekundærinteresser ikke påvirker interessen av å frembringe pålitelig og troverdig kunnskap, som det Moserne av 2005 var. Mens måten å forske på, og ikke minst samarbeide på, vil måtte endre seg vesentlig når man etter hvert har ambisjoner om å finne en kur mot Alzheimers, er idealnормen for arbeidet akkurat den samme som før: Mosernes primærinteresse må fremdeles ligge i å frembringe pålitelig kunnskap. Sett utenfra er forskningen deres mer nytteorientert enn før. Sett innenfra er den – nå som før – saksorientert. Det er bare saken som har endret seg.

Likevel kan det være nyttig å dvele litt med intuisjonen om at vendingen mot Alzheimers vil innebære at forskningen ikke lenger var drevet av en interesseløs interesse. Hvorfor stiller vi det spørsmålet? Et mulig svar er at saksorientering forveksles med fagorientering. Vi har knyttet «fagorientering» til det at forskningsinteressen rettes mot etablerte spørsmål innen et fagområde. Spørsmål om hvordan hukommelsen fungerer fremstår mer interesseløst fordi det lettere kan fremstilles som et akademisk faglig spørsmål. Om det handler om Alzheimers sykdom, vil forskningen kontekstualiseres annerledes – der aktører som pasientgrupper, farmasøytisk industri og helsedepartementet kan tenkes å få langt større påvirkningskraft. Vi kan også spørre om dette skiftet er et resultat av at forskerne i større grad reflekterer over at kunnskap alltid er kunnskap for noen, og at de dermed i større grad åpner for innsikten om forskningens situerthet, og hvilke verdier som er innebygget i forskningsspørsmålene.

Dermed vil dreiningen mot Alzheimer-spørsmålene samtidig kunne åpne for andre forskningsspørsmål, og dermed andre svar, enn de som ble reist gjennom det grunnlagsorienterte spørsmålet om hukommelsens struktur.

Interessekonflikter i industrisamarbeid

Offentlig forskning i Norge har selvsagt en lang tradisjon for tett industrisamarbeid. I nyere tid er dette særlig preget av at Norge er en oljenasjon, og at det hadde vært vanskelig å utvikle norsk oljeindustri uten tett samarbeid mellom blant andre NTH (nå NTNU) og oljeindustrien. Oljeselskapene har et betydelig samarbeid med de offentlige forskningsmiljøene, og bidrar også til finansieringen av en rekke forskningsprosjekter.

Industrisamarbeid begrenser seg imidlertid ikke til olje eller andre klassiske industriområder. Samarbeid på tvers av sektorer er ønsket i alle deler av forskningen i dag, også i den som tradisjonelt sett har ansett industrisamarbeid som etisk betent. Medisinsk forskning er et slikt eksempel. Derfra vet vi at interessekonflikter har vært et viktig tema i nyere tid, der kritikken har vært sterk mot det noen oppfatter som et samrøre mellom leger og legemiddelindustrien (Rørtveit, 2008: 553). Interessekonflikter kan eksempelvis oppstå når legens råd til pasienten ikke er «interesseløse», men farget av økonomiske bindinger til legemiddelindustrien. Her vil en orientering mot sak fremfor fag, med bevissthet om at man alltid er formet av bestemte interesser, gi redskap for å håndtere de kommersielle påvirkningene bedre, i tråd med Hardings kritikk av det ureflekterte nøytralitetsidealet. Til tross for historien med interessekonflikter på dette området er det like fullt ønsket og villet politikk i dag at offentlig forskning skal samarbeide mer og tettere med legemiddelindustrien. Én grunn til dette er at industrien har kapital som er nødvendig for å finansiere denne typen forskning, en annen grunn er at farmasøytisk industri har kompetanse i utvikling av medikamenter, en kompetanse forskere ofte mangler. I tillegg ønsker politikere at offentlig finansiert forskning i større grad skal lede til industri som gir arbeidsplasser og inntekter.

Et konkret eksempel på slikt samarbeid finner vi på biobankområdet. Forskningsrådet har brukt flere hundre millioner kroner de siste tiårene

til å finansiere utbygging av norske biobanker for forskning på humant biologisk materiale. Byggingen av en slik infrastruktur må rettferdiggjøres. Det er ikke nok at man får god og spennende forskning i seg selv – i form av publikasjoner i anerkjente internasjonale tidsskrifter. Forskningen må lede frem til noe samfunnet har nytte av. Politikerne nøyer seg ikke med publikasjoner – de vil ha innovasjoner. Det er en legitim interesse for politikere. Derfor har man fra høyeste politiske hold signalisert at man ønsker industrisamarbeid i biobankforskningen. En av antagelsene er at en bare kan sikre at samfunnet får nytte av biobankforskningen gjennom et tett samarbeid med de store legemiddelselskapene. I 2016 bestemte Stortinget at det skulle etableres et nasjonalt kommersialiseringsselskap for biobank- og registerdata (Stortingsvedtak, 2016). Gitt at antagelsene er riktige, vil denne saken stille krav til et nært samspill mellom forskning, industri og politiske myndigheter.

Et annet eksempel er forskning på biodiesel basert på restprodukter fra norsk trevirke, som også i stor grad er basert på offentlige midler med krav om industrisamarbeid. Selv om både forskere og industri kan være skeptisk til at biodiesel vil være en del av løsningen på fremtidens energibehov, vil de kunne rettferdiggjøre sin deltagelse i forskningen med et slikt antatt samfunnsnyttig formål. De vil da være orientert mot saken, i dette tilfellet produksjon av biodiesel. Kunnskapsoppbyggingen deres vil da også ta hensyn til de samfunnsmessige, økonomiske og materielle forutsetningene for å lykkes med utvikling av en økonomisk og miljømessig bærekraftig produksjon av biodiesel. Dersom dette overordnede målet ikke nås, vil forskningen uansett ikke være bortkastet. Den har nemlig bidratt til ny kunnskap som er verdifull i seg selv, men som også kan lede til annen samfunnsnyttig produksjon som ikke er forutsett av de som finansierer forskningen.

Umiddelbart ser det krevende ut å ivareta interesseløsheten i slike typer samarbeid, der nytteverdien dominerer. Forskere som er ansatt ved offentlige forskningsinstitusjoner eller universiteter, må forholde seg til politikere som først og fremst er opptatt av samfunnsnyttien, og til industrielle samarbeidspartnere som nødvendigvis har økonomisk tjenlige produkter og patenter som hovedinteresse. Utfordrende kan det også være for humanister, samfunnsvitere og jurister som må bidra

med utforming av politikk og kjøreregler som ikke primært *kritiserer*, men snarere *fasiliterer* kommersialisering av offentlige forskningsressurser. Riktignok vil nettopp det siste innfri kravet til humanister og samfunnsvitere om at de skal vise samfunnsrelevans. Men mange samfunnsforskere mener at de er forpliktet på den kritiske rollen, og at det vil derfor være galt å gå inn i samarbeid som kan lede til at man må legge bånd på seg. Dette vil kunne oppleves som en interessekonflikt. Her synes også distinksjonen mellom fag- og saksorientering å kunne være opplysende. Paradoksalt nok, vil vi si, blir det å samarbeide – og dermed hjelpe til med å løse konkrete utfordringer – ofte opplevd som utfordrende for ens profesjonelle integritet, mens det å kritisere, analysere og vurdere mer på avstand, ikke blir det. En humanist eller samfunnsviter som deltar i anvendte prosjekter, vil ofte oppleve det som konfliktfylt dersom Alzheimers, biobankbruk eller biodieselutvikling presenteres som saken de skal være orientert mot.

Uansett har forskningen beveget seg inn i et område hvor forskerne vil måtte inngå i samarbeidsformer hvor interessene er mangfoldige. Samfunnsnytte og økonomisk nytte trer tydeligere frem, og forskerne blir mer vare for potensielle interessekonflikter. Eller som Ziman har formulert det: «With ever-increasing dependence on commercial or state funding, all modes of knowledge production are merging into a new, 'post-academic' research culture which is dominated by utilitarian goals. Growing concern about conflicts of interest is thus a symptom of a deep-seated malaise in science and medicine» (Ziman, 2002: 397).

Et sentralt spørsmål er om vi skal forstå de gjenkjennelige utfordringene ved moderne vitenskap generelt – og kanskje medisin spesielt – som «sykdomstrekk». Det er ikke umiddelbart lett å se hva implikasjonene av en slik diagnose vil være. Dersom vi ikke forstår det som uttrykk for et utidsmessig ideal om «forskning for forskningens skyld», i betydningen å være blindet for alle nyttehensyn, kan vi forstå diagnosen som uttrykk for en profesjonell bekymring, et ubehag forskerne ikke helt vet å diagnostisere – gitt konfliktfylte forskningspolitiske Mode 2-trender.

Derfor er det verdt å merke seg premissene for samarbeid i Mode 2-forskningen: Offentlig forskning driver ikke industrisamarbeid for å tjene penger. Når nye ph.d.-studenter blir innført i en verden av patenter

og TTO (Technology Transfer Offices), skyldes ikke det at de skal lære å berike seg. Snarere skyldes det at de skal lære seg å ivareta samfunnsinteresser, og dermed virkeliggjøre det som betegnes som universitetenes tredje oppdrag – samfunnsengasjement (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000) – der de to første er utdanning og forskning. Samfunnsinteresser er ikke nødvendigvis å forstå som interesser som står i motsetning til interesseløshetsidealet i forskning, men snarere som en supplerende del av den akademiske virksomheten. De samfunnsinteressene som forskningen i Norge skal tjene, handler om vår interesse i å trygge vår velferd, om å fremme demokrati, om å sikre menneskerettigheter og om å utvikle en mer rettferdig verden. Dersom samarbeid er nødvendig for å lykkes med dette, så synes samarbeid – av alle typer – å være en god ting. Industri-samarbeid på universitetene rettferdiggjøres altså ut fra tanken om at et slikt samarbeid er nødvendig for å realisere de godene vi mener forskningen skal og bør forsøke å realisere.

I et slikt perspektiv fremstår det ikke så radikalt at man i Mode 2 har tanker om hvordan vitenskapen kan og bør tjene samfunnet. Snarere er det idealet om forskeren som jobber isolert på sitt kontor med rullegardinene nede, upåvirket av alle utenforstående interesser, som fremstår som problematisk. For også et slikt ideal vil kunne tjene politiske interesser, og da er det bedre å sette ord på hvordan forskningsinteresser og samfunnsinteresser *bør* sameksistere for å skape gode samfunnsløsninger, enn å sikre integriteten av arbeidet innenfor de enkelte sfærene. For som vi har diskutert: Det å sikre forskningens integritet gjennom vern som hjelper forskningen med å være saksorientert, hviler på en implisitt forutsetning om at forskningen på denne måten kan bidra til et bedre samfunn. Det handler med andre ord om ikke å ta for gitt at en saksorientert forpliktelse er en innadvendt fagorientert forpliktelse. Det er heller ikke slik at en forpliktelse på en saksorientert forskning som ivaretar samfunnets kunnskapsbehov, svekker forskningens kritiske rolle. Forskere må ha en kritisk inngang til etablerte forståelser og antagelser for å bidra til en kunnskapsbasert samfunnsutvikling.

Vi vil peke på to forhold i oppsummeringen av hva som står på spill når det gjelder interessekonflikter i dagens forskningsvirkelighet. Det handler om å unngå samrøre – uten samtidig å blokkere produktivt

samarbeid. Begge knyttes til det gjensidige avhengighetsforholdet mellom forskning og samfunnet for øvrig, som blant andre Merton vektla.

Interesseløshet og forskning for et godt samfunn

I Mode 1-forskningen kunne idealet synes å være at forskningen er til for sin egen skyld. Desto mer innadventd forskning var, desto tydeligere fremsto forskeren som uegennyttig og interesseløs. Faren er at interesseløshetsidealet forbindes med en internalistisk vitenskapsteoretisk posisjon som vil legitimere en motvilje mot å inngå i de samarbeidsrelasjoner saken krever. Dersom en forsker bidrar med sin kompetanse og forskning på en måte som tjener andres interesser, kan det oppleves som om hun svikter sin egen profesjonelle oppgave. Et fruktbart samarbeid kan dermed vanskeliggjøres av idealer om interesseløshet. I slike tilfeller kan det være fristende for en forsker å unngå samarbeidet under dekke av å skulle beskytte sin egen profesjonelle integritet. Denne forståelsen lever i beste velgående i universitetsmiljøer, men er etter vår mening et uheldig utslag av en bekymring for å bli styrt av illegitime sekundærinteresser.

I Mode 2-forskningen står også den samfunnsmessige rettferdiggjøringen sentralt. Forskning har, ideelt sett, det gode samfunn som formål. Forskeren kan ikke og får ikke være interesseløs med tanke på denne anvendelsen av forskningen. Alle former for samarbeid som er nødvendig for å realisere dette godet, skal tas i bruk. I et slikt perspektiv vil interesseløshetsidealet fremstå som naivt og innsiktsløst. Men også dette har en bakside. Det vil kunne gi næring til kulturer som aksepterer et ureflektert samrøre av interesser. Idealet om interesseløshet må ikke kastes ut med badevannet – med innsikten om at forskningsinteresser og samfunnsinteresser samproduseres. Det vil si at vitenskap og samfunn står i et gjensidig påvirknings- og avhengighetsforhold som umuliggjør ideen om en isolert vitenskapelig kunnskapsopparbeidelse.

Den forståelsen av interesseløshet som vi mener er verdt å forsvare, er en *saksorientert* forståelse. Men denne er ikke nødvendigvis sammenfallende med en *fagorientert* forståelse. Der en fagorientert interesseløshet kan forstås dit hen at forskerne må få frihet til å forske på det fagområdet de anser som et viktig forskningsfelt, vil en saksorientert forståelse

vektlegge friheten forskerne har til å forfølge et saksområde som kan inkludere harmonisering til aktiviteter utført av aktører utenfor deres eget fagfelt. Å være saksorientert vil ikke alltid bety at en er fagorientert, selv om kvalitetsstandarder for forskere er knyttet til rådende standarder innenfor egen fagdisiplin. Hvorvidt man faktisk forfølger saken selv, avgjøres ikke av forskeren selv, og heller ikke av hennes samarbeidspartnere eller oppdragsgivere. Det er forskningsinstitusjonens systemer for kvalitets-sikring som foretar vurderingen. I institusjonell forstand er forskningen interesseløs dersom den tilfredsstillende det aktuelle fagfellesskapets selvregulerende vurderingssystemer. Disse inntreffer primært ved publisering av resultatene, og derfor kan man si at en akademikers faglige aktivitet ikke er forskning før resultatene er presentert for kolleger i fagfellevurderte tidsskrifter eller bøker. Da er det irrelevant om interesser sekundært til de primære forskningsinteressene også er involvert, det være seg i form av samfunnsnyttige funn eller patenterbare oppdagelser. Riktignok finnes det mange måter å undergrave denne kvalitetssikringen i fagfellesskapet på. Her kan nevnes kameraderi i vurderingen eller opprettelse av spesialtidsskrift som styres av sekundærinteresser, for eksempel industrihensyn eller politiske gruppeinteresser. Men muligheten for slike brudd på god praksis betyr ikke at det er praksisen det er noe feil med, og i det lange løp vil slike brudd på prinsippet om saksorientering bli avslørt.

Det er heller ikke gitt at kvalitetsmessig god og saksorientert forskning sammenfaller med at noe er moralsk og politisk godt. Et forskningsprosjekt kan representere god forskning ved å være interesseløst, samtidig som det er samfunnsmessig skadelig – for eksempel hvis det stigmatiserer utsatte grupper. Likedan kan forskningen gi gode samfunnsmessige resultater i form av nye behandlinger – selv om forskeren av egeninteresse har tatt snarveier for å komme først til patentet, og dermed brutt med de institusjonelle kriteriene for interesseløshet.

I det siste tilfellet er det ikke saken selv som har vært den avgjørende motivasjonsfaktoren, men derimot den økonomiske egeninteressen. Den sviaktende saksorienteringen vil for eksempel kunne avsløres i kvaliteten på spørsmålsstilling, valg av metode, analyser og andre faktorer som vurderes av fagfellesskapet. Og det er den institusjonelle etterprøvingen som viser at dette ikke har vært saksorientert, men at sekundærinteresser har

vært drivende for aktiviteten. Slik er det en direkte sammenheng mellom den institusjonelle tilnærmingen til forskningens interesseløshet og kravet om saksorientering.

Men vi må like fullt spørre oss om hvordan forskere virkelig kan vite at de har vært drevet av å forfølge saken dit den bringer dem? Når kan de være trygge på at de har vært tro mot saken, at den rette ekspertisen har blitt konsultert og har fått deltatt i vurderingen? Vurderingen av om en forsker har vært saksorientert, må foretas av andre interessenter som har kjennskap til saken, og som ikke nødvendigvis tilhører forskerens eget fagmiljø. Enkelte prosjekter – som f.eks. biobanker – kan være så krevende at saken stiller omfattende krav til koordinert deltagelse fra ulike fagdisipliner, næringsliv og borgere, ettersom store nasjonale og internasjonale forskningsinfrastrukturer vil måtte finansieres, bygges og vedlikeholdes. Hvilke krav saken stiller, og hvor fleksible disse kravene er, inngår som del av det som må avklares og vurderes i forskningsprosessen.

Konklusjon

Idealet om interesseløshet er koblet til epistemiske dyder som pålitelighet, saklighet og troverdighet. Identifikasjon av interessekonflikter går ut på verne om denne forskningsprosessen og sikre at forskningen er fri til å være saksorientert. Dette handler om hvilke situasjoner vi ikke skal gå inn i, om forbudssoner som trekkes opp forut for forskningsprosessen. Spørsmålet engasjerer fordi det aktualiserer forskernes identitet, og vil utløse motstand når det er mistanke om at deres integritet er truet. Internaliserte forståelser av hvilke situasjoner forskere skal gå inn i eller ikke, er en viktig del av sunn selvregulering. Forskere skal være årvåke for interessekonflikter der det kan være fare for at de svikter sitt mandat, og dermed seg selv, ved ikke å være rettet mot saken, og forskningen skal samtidig være fri til å innrette seg etter saken. Men nettopp fordi identifisering av interessekonflikter innebærer forbudssoner, kan et for snevert forsvar av forskning for forskningens egen skyld true dens mulighet til å oppfylle sitt samfunnsoppdrag. Her befinner dagens forskere seg ofte i et krevende farvann. Grensesetting mellom forsknings- og samfunnsinteresser inngår noen ganger i et nødvendig vern av forskningens rolle som

kunnskapsleverandør. Men i tilfeller der saken krever et produktivt samspill med andre samfunnsaktører, kan grensesetting hindre forskningens rolle som kunnskapsleverandør. Det som står på spill i spørsmål om interessekonflikter, er forskningens frihet til å innrette seg etter saken, som ikke ureflektert må forstås som en fagorientert forpliktelse eller en frihet til å ignorere samfunnsinteresser.

Referanser

- Djørup, S., & Kappel, K. (2013). The norm of disinterestedness in science; a restorative analysis. *SATS – Northern European Journal of Philosophy*, 14 (2), s. 153–175.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research policy*, 29, s. 109–123.
- Hacking, I. (1983). *Representing and Intervening*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harari, Y.N. (2016). *Sapiens. En kort historie om menneskeheten*. Oslo: Bazar forlag.
- Harding, S. (1995). «Strong objectivity»: A response to the new objectivity question. *Synthese*, 104 (3), s. 331–349.
- Hviid Nielsen, T. (2006). Fristere og syndere i det universitets-industrielle kompleks – apropos tilfældene Hwang og Schön. I R. Nydal & B. Solberg (Red.), *Juks, uredelighet og god forskning*. Trondheim: Tapir forlag.
- Kaiser, M. (2015). Forskningens verdier. I *Forskningsetisk bibliotek*. Hentet 25. januar 2018 fra: <https://www.etikkom.no/FBIB/Introduksjon/Systematiske-og-historiske-perspektiver/Forskningens-verdier/>
- Kant, I. (1987). *Critique of Judgment*. Trans. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Knorr-Cetina, K. (1999). *Epistemic cultures: How the sciences make knowledge*. Cambridge: MIT Press.
- Meland, S.I. (2017). Vil ha Alzheimersenter nå. *Adresseavisen* 22. mars 2017.
- Merton, R.K. (1938). Science and the social order. Gjenopptrykt i R.K. Merton (1973), *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R.K. (1942). The normative structure of science. Gjenopptrykt i R.K. Merton (1973), *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nordmann, A. (Rapporteur) (2004). *Converging technologies – Shaping the future of European societies*. European Commission, Brussels. Hentet 25. januar 2018 fra: http://scholar.google.no/scholar_url?url=http://pure.iiasa.ac.at/12590/1/Converging%2520Technologies.pdf&hl=en&sa=X&scisig=AAGBfmol

- TuzJ4WRMqKDIEZr6v3rHCFE59g&nossl=1&oi=scholarr&ved=oaahUKEwjkkc6F_PPYA7cQgAMIKCgAMAA
- Opheim, A. (2016). Til Trondheim for å knekke alzheimergåten. *Adresseavisen* 22. juni 2016.
- Pickering, A. (1992) (red.). *Science as practice and culture*. Chicago: Chicago University Press.
- Shapin, S. (1992). Discipline and bounding. The history and sociology of science as seen through the externalism-internalism debate. *History of Science*, 30, s. 333–369.
- Stortingsvedtak (2016). Representantforslag om et løft for norske biobanker. Dokument 8: 24 S (2015–2016), Innst. 250 S (2015–2016). Hentet 25. januar 2018 fra: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=64180>
- Thompson, D.F. (1993). Understanding financial conflicts of interest. *New England Journal of Medicine*, 329, s. 573–576.
- Tobin, M.J. (2003). Conflicts of interest and AJRCCM. Editorial. *American journal of respiratory and critical care medicine*, 167, s. 1161–1166.
- Tranøy, K.E. (1986). *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Weisser, A. (2005). NTNU-forskere fant stedsansen. *Adresseavisen*, 19. juni 2005.
- Ziman, J. (1996). Is science losing its objectivity? *Nature*, 382, s. 751–752.
- Ziman, J. (2002). The continuing need for disinterested research. *Science and Engineering Ethics*, 8, s. 397–399.